

Fællesskab i forandring

af Michael Riber Jørgensen

Om Indre Mission, identitet og interaktion – set fra Thy. Artiklen præsenterer de væsentligste resultater fra museets og forfatterens undersøgelser af en bevægelse, der på godt og ondt har sat sit præg; på Danmark og ikke mindst på Thy.

Langt ude på landet ligger et lille hus.

Vi er i Harring sogn, nærmest lige midt i Thy. Kun et (langt) stenkast fra Limfjorden og endnu tættere på hovedvejen, som både fører ind til Thisted og ud i den store verden. Alligevel virker det som et meget øde sted at bygge sådan et hus – og så helt alene. Til alle sider er der udsigt over de åbne, vindblæste marker, som kendetegner egnen. Der er godt med luft til de par gårde, som udgør de nærmeste naboer.

Men hvorfor står det lille hus så lige dér, helt alene? Er der noget særligt ved det? Allerede på afstand springer de spidsbuede vinduer i øjnene og gi-

ver mindelser om gotiske katedraler af en helt anden størrelsesorden. Kommer man tættere på, bemærker man de fem bogstaver på gavlen: TABOR. Den udenforstående beskuer vil nok ikke tænke nærmere over det; der findes jo så mange navngivne bygninger rundt omkring. Den bibelkyndige vil måske genkende det som navnet på »forklarelsens bjerg« i Galilæa, hvor Jesus ifølge Matthæus-evangeliet for første gang åbenbarede sin guddommelighed.

Træder man indenfor, understreger husets indretning blot det religiøse: Fra entréen kan man gå ind i den »bette« sal, hvor bibelske motiver på væggene

Det lille hus på landet: Missionshuset »Tabor« i Harring.

Harring missionshus' »alter« med talerstol og vægmaleri. Også stueorglet hører til det faste inventar.

suppleres med et portræt af ophavsmanden, Peter Uhrbrand fra nabogården. Herfra fører en trappe op til køkkenet på førstesalen. Træder man ind i den store sal, får man straks mindelser om et kirkerum og den specielle fornemmelse, som følger med – uanset om man selv er religiøs eller ej. Bænkene langs væggene; stueorglet i hjørnet; det store maleri, der ligner en altertavle; og foran det talerstolen hvorfra utallige, både lægfolk og præster, i årenes løb har udlagt Bibelens ord.

Som den opmærksomme læser på dette tidspunkt måske har gættet, er der tale om et missionshus. Ét af de flere hundrede, spredt over hele landet, som har udgjort og stadig udgør den vigtigste fysiske ramme for Indre Missions virke. Efterhånden bliver flere og flere missionshuse solgt og en hel del revet ned. En markant del af den fysiske kulturarv er ved at forsvinde. I det følgende skal det dog ikke handle om bygningerne selv, men de mennesker, der bruger

dem, og det liv, der udfolder sig bag de buede vinduer, i de små og store sale – det indremissionske *fællesskab* og den indremissionske *identitet*.¹

Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark (i daglig tale »Indre Mission« eller blot »IM«) blev grundlagt i 1861 i Stenlille på Sjælland og har altså for længst fejret sit 150 års jubilæum. At IM som bevægelse har været med til at præge det danske samfund, vil næppe nogen historiker være uenig i. At det er et trosfællesskab med en stærk indre sammenhængskraft, som samtidig udefra kan virke meget lukket, vil næppe nogen religionssociolog være uenig i. Gennem de sidste par generationer har man ganske vist oplevet en markant tilbagegang i tilslutningen. Alligevel vækker navnet stadig genklang hos mange, og forestillingerne lever videre i den kollektive bevidsthed. Det samme gør stereotyperne – men IM er mere end Fiskerne og Faster Anna fra Matador. Dette er ikke den store historie om IM, i Danmark eller i Thy.

Det er en undersøgelse af fænomenet kollektiv identitet, inden for det missionske fællesskab og i interaktionen med det omgivende samfund – set fra Thy. Alligevel kan en kort præsentation af bevægelsen være på sin plads.

CENTER OG PERIFERI

»Hvad er og hvad vil Indre Mission?«

Sådan lød titlen på et lille skrift, som blev udsendt første gang i 1964 – og det er et godt spørgsmål. I almindelig sprogbrug dækker selve betegnelsen nemlig over flere forskellige, men beslægtede fænomener. Med teologen Kurt Ettrup Larsens begreber² kan det derfor være nyttigt at skelne mellem *sagen*, *organisationen* og *bevægelsen*.

Den »indre mission«, i bredest mulig forstand, er selve *sagen* eller det arbejde, som udføres. Findes der en indre mission, må der logisk set også findes en ydre. Groft sagt er den ydre missions formål at bringe Guds ord til mennesker, som aldrig har hørt det før, mens den indre skal bringe det til dem, som måske

nok har hørt det før, men glemt det igen – med stifternes egne ord »bære det glade budskab til dem, der indenfor kirkens grænser endnu hensidde i dødens skygge«.³

I mere snæver forstand er *organisationen* IM en erhvervsdrivende fond, som har en bestyrelse, ejer nogle bygninger og lønner nogle medarbejdere, der driver nogle virksomheder. Porteføljen omfatter blandt andet et forlag, et rejsebureau og en række genbrugsbutikker. Hovedformålet er at skabe de økonomiske og strukturelle rammer for det forkyndelsesarbejde, der omfatter møder, bogudgivelser, udsendelse af missionærer osv.

Ud over de virksomheder, som IM selv driver direkte, findes en række løsere tilknyttede i såkaldt »broderligt samarbejde«, herunder blandt andet Blå Kors, Sømandsmissionen, Soldatermissionen og en række skoler, som typisk har IM-repræsentation i deres bestyrelser. Efter at Svankjær Efterskole lukkede i 2016 og Bjerget i 2020, er der dog ikke flere skoler med IM-tilknytning tilbage i Thy.

Søndagsskole i Haring, ca. 1940.

Imellem sagen og organisationen kan man tale om *bevægelsen*, der omfatter de omkring 300 lokalafdelinger, kaldet »samfund«, typisk centreret omkring et missionshus, hvor en stor del af aktiviteterne også foregår. Det er her, det missionske liv leves.

Noget af det første, man som udenforstående iagtager bemærker ved IM's opbygning, er hvordan det centrale og decentrale tilsyneladende formår at eksistere side om side. På den ene side den meget topstyrede og centraliserede landsorganisation med en markant ledelse; på den anden side de lokale IM-samfund, som udfører det egentlige missionsarbejde og generelt er særdeles selvstyrende.

Forklaringen skal findes i IM's oprindelse som en vækkelsesbevægelse drævet af lægmænd. I den allertidligste fase var opgaverne for hovedbestyrelsen få og simple: Udsendelse af missionærer og kolportører (bogsælgere) til alle afkroge af landet. I Vilhelm Becks lange »regeringstid« (1861-1901) konsoliderede man sig og udvidede aktiviteterne, ikke mindst med opførelse af missionshuse, som gav anledning til dannelse af lokale IM-samfund.

Selv om man i princippet støttede autonomien i det lokale arbejde, var IM under den stærke og karismatiske stifter Becks ledelse i høj grad topstyret og aktiviteterne koordineret fra centralt hold. I første halvdel af 1900-tallet var både bevægelsen som helhed og organiseringsgraden ude i de enkelte samfund og kredse dog blevet så stor, at landsledelsen simpelthen ikke kunne holde styr på alt, hvad der foregik. Størrelsesmæssigt toppede man i 1950'erne under Christian Bartholdys formandskab med næsten 150 lønnede missionærer ansat, mere end 750 aktive missionshuse og næsten 90.000 børn i søndagsskolerne. Til sammenligning var tallene i 2018 ca. 20, 200 og 6-7000.⁴

DEN THY'SKE KRIG

Det lokale selvstyre har som nævnt altid været et grundfæstet princip for IM og betydet, at man fra landskontoret i København og senere Fredericia historisk set har forsøgt så vidt muligt at blande sig udenom, hvordan missionsarbejdet blev tilrettelagt og udført ude i de enkelte samfund. Forbindelsen gik

Vilhelm Beck, Indre Missions grundlægger.

hovedsageligt på publicering af IMT og af kristen litteratur, der kunne tjene til inspiration i det lokale arbejde – og så på ejerskabet af selve missionshusene.

Man kan forestille sig, at indblandingen oppefra har været mindre, jo længere ud man kom; den mentale afstand er som bekendt ofte længere fra centrum og ud i periferien end omvendt. Det er da heller ikke mange konflikter, der dukker op, når sagen anskues fra Thy, og flere af dem ligger langt tilbage. Samtidig er de dog velegnede til at illustrere nogle træk ved bevægelsens generelle udvikling.

Det første og måske mest kendte eksempel fandt sted ikke længe efter at missionen var kommet til Thy. Den handlede om samarbejdet mellem de lokale præster og de fra centralt hold udsendte medarbejdere og blev siden omtalt som »den thy'ske krig«.⁵

I september 1880 skrev præsterne i Hundborg-Hillerslev og Hassing-Refs Herreders provstier (dvs. hele Thy) samlet til Vilhelm Beck og klagede over de to kolportører, Jesper Nielsen og Poul Poulsen, som vir-

kede på egnen. På dette tidspunkt var IM, der jo var startet på Sjælland, ved for alvor ved at nå ud i de fjerneste afkroge af landet – herunder også Thy. Klagen gik på, at de havde afholdt »gudelige forsamlinger«, altså missionsmøder, uden om de stedlige præster og dermed undergravede kirkens arbejde. På disse møder forekom det angiveligt ikke sjældent, at der blev talt direkte imod den lokale præst.

Ifølge brevene til Beck fremgik det tydeligt af de to lægprædikanter fremfærd, at de »i stedet for at yde præsten en hjælp foretrækker en selvstændig virksomhed bag præstens ryg«. Der blev også sået tvivl om hvorvidt de overhovedet var egnede til deres gerning, når de på den måde direkte modarbejdede præsterne. I Sydthy bad man IM's hovedbestyrelse om at pålægge deres udsendte medarbejdere altid at kontakte den lokale præst med henblik på samarbejde; i Nordthy gik man skridtet videre og frabad sig helt besøg af bemeldte to prædikanter.

Beck, der var kendt for at have et iltet temperament, svarede i første omgang tilbage i rigeligt skarpe toner og understregede blandt andet, at IM's opgave ikke var pr. automatik at hjælpe præsterne, men at »vække livet og samle de hellige«. Kolportørerne kunne således være en hjælp for de lokale præster – hvis præsternes ellers lå på linje med IM – men den *behøvede* bestemt ikke være det, hvis præsterne var modvilligt indstillede.

Forudsætningen for, at forskellene mellem IM's leddelse og en del af de lokale præster på dette tidspunkt kunne bryde ud i åben strid, må findes i den kendsgerning, at bevægelsen først nu havde nået en organiseringsgrad og en volumen, hvor det overhovedet blev muligt at nå så langt ud i provinsen. Man var simpelthen nået så langt i konsolideringsfasen, at det ikke længere var muligt blot at ignorere IM som et lokalt sjællandsk fænomen. I første omgang forsøgte man at tage det i opløbet – men Beck viste sig altså ikke at være så nem at bide skeer med og reagerede ved at sætte hårdt mod hårdt.

Præsterne lod sig dog ikke kue, men bragte deres klage videre til biskop og minister. Sagen kunne måske være eskaleret yderligere, hvis ikke Beck var rejst til Thy for at gyde olie på vandene – i hestevogn, for

jernbanen nåede først så langt året efter. Han mødtes med de utilfredse præster i Skjoldborg præstegård i juni 1881, og med sig havde han sin næstkommanderende (og senere efterfølger) Frederik Zeuthen – som i parentes bemærket var svoger til mødets vært.

Ifølge Becks egne erindringer startede mødet i en meget anspændt stemning, hvor kun en enkelt præst ville give ham hånden, men endte med at være ganske konstruktiv, og han blev sågar bedt om at stå for den afsluttende andagt, inden han og Zeuthen rejste hjem igen.

Enden på sagen blev, at de lokale præster helt overordnet accepterede IM's fortsatte tilstedeværelse på egnen. Til gengæld gik Beck med til at afskedige den ene kolportør (Poul Poulsen) og irttesætte den anden. Desuden indførte man nye retningslinjer for de omrejsende medarbejdere. De skulle fremover være forpligtede til altid at kontakte den stedlige præst straks ved ankomsten til et nyt sogn, ligesom alle møder og forsamlinger skulle aftales med præsten på forhånd; dette skulle sikre et godt forhold parterne imellem, så ingen følte sig trådt over tærerne.

Desuden skulle alle IM's udsendte have en tilsynsførende præst; provst Rohde i Thisted sagde ja til at føre tilsyn med den tilbageværende Jesper Nielsen i Thy, og det blev begyndelsen til de såkaldte *missionsnærprovster*, som stadig er en del af IM's organisation i dag. Fordi betegnelsen »kolportør« som følge af denne sag havde fået nogle uheldige konnotationer, valgte man fremover at betegne de udsendte medarbejdere som *indremissionærer*. Endelig øgede man andelen af præster i hovedbestyrelsen.

Denne salomoniske løsning kom til at danne precedens for IM's arbejde i resten af landet. Resultatet af »den thy'ske krig« var en bekræftelse og styrkelse af tilhørsforholdet til folkekirken og samtidig en afvisning af de elementer inden for bevægelsen, som i dens tidlige historie flirtede med det frikirkelige og karismatiske. Det betød, at man efterfølgende blev mødt af en mere imødekommende holdning de fleste steder, hvor man kom frem – også fra de præster, som måske i udgangspunktet var skeptiske over for IM – hvilket må have lettet arbejdsbetingelserne betydeligt.

Selv om Beck altså i første omgang måtte bøje sig

for de lokale præsters protester, kan hans tilsyneladende nederlag betragtes som et taktisk tilbagemæk, der i virkeligheden var med til at give IM en mere klar profil, definere bevægelsens plads i den folkekirkelige orden og dermed styrke dens position – i Thy og på landsplan. Samtidig var den med til at cementere den decentrale struktur.

RØRE I VORUPØR

Omkring århundredskiftet blev Thy igen midtpunkt i en strid mellem center og periferi inden for IM. Denne gang foregik det i Vorupør, og hovedpersonen var *Niels Peter Madsen* (1860-1915).⁶ Han var som ung på Sjælland blevet vakt efter at have hørt Vilhelm Beck prædike og sluttede sig til missionen. Som nyuddannet præst fik han embede på Christiansø, men rykkede fra 1892 til Kollerup i Vester Hanherred. Her blev han kendt som en dygtig og livlig prædikant, der skabte god tilslutning til IM og var med til at få bygget et missionshus i Fjerritslev.

»Oprørslederen« N. P. Madsen. (Det Kgl. Bibliotek).

Dårligt helbred betød dog, at han ikke kunne varetage en krævende fuldtidsstilling som præst, og i 1897 måtte han tage sin afsked. Efter en tur omkring hjemøen og kurophold i Schweiz og Tyskland vendte han tilbage til Nordvestjylland, hvor han og konen endte med at slå sig ned i Vorupør. Her blev han også hurtigt vellidt blandt missionsfolkene – så meget, at de samlede ind til opførelsen af et hus til ham, lod ham bo gratis til leje, mens det blev bygget, og holdt ham forsynet med fisk – også gratis.

Når netop Vorupør tog så godt imod N. P. Madsen, skyldes det ikke mindst det stærke missionske miljø, som allerede var etableret, da Madsen ankom lige før århundredskiftet. Vorupør var ét af de første steder i Thy, hvor vækkelsen for alvor fik fat – allerede i 1887 havde man bygget missionshus som det kun andet sted i Thy (efter Thisted). Frontfiguren var den lokale lærer, politiker m.m. *Jens Munk Poulsen*, der samme år tog initiativ til *Vorupør Fiskercompagni* – en blanding af en andelsforening og et nærmest urkommunistisk fællesskab, hvor fiskerne delte fangsten lige meget imellem sig, så ingen skulle sulte. En betingelse for at blive lukket ind i det fine selskab var, at man var »kendelig Medlem af Gud Børns Samfund« – altså IM.⁷

Fiskercompagniet var således på én gang en religiøs sammenslutning og en social foranstaltning; et redskab til at hæve den generelle levestandard blandt fiskerne, blandt andet ved at forbyde medlemmerne at indtage alkohol. Samtidig blev det en tydelig markør af de skel, som også kunne eksistere i et så lille samfund.

Grunden var således lagt til en positiv modtagelse, da N. P. Madsen ankom til Vorupør, hvor han tilsyneladende havde fundet sin rette hylde. Helbredet – og psyken – gjorde, at han ikke kunne varetage et præsteembede. Blandt andet stammede han, hvilket gjorde det næsten umuligt for ham at holde forberedte prædikener i kirken eller taler i missionshuset. Til gengæld beskrives han som en karismatisk og dygtig taler, når han impulsivt rejste sig i en forsamling og tog ordet. Han forestod også med jævne mellemrum begravelser.

Det skrevne ord havde Madsen også i sin magt. Han havde i et par år været tilknyttet IMT som skri-

bent, og da Vilhelm Beck i 1901 blev syg og måtte skære kraftigt ned på sine arbejdsopgaver, fik Madsen overdraget opgaven som redaktør af *Annexet*, et relativt nyt tillæg. Idéen var, at det skulle give plads til mere åben debat, så selve bladet kunne holde sig til at formidle den officielle IM-linje i alle spørgsmål.

Det blev dog hurtigt til mere debat, end IM-ledelsen brød sig om. Madsen var under sine kurop-hold sydpå blevet stærkt inspireret af en ny vækkelsesbølge, den oprindeligt britiske »Revival and Holiness«-bevægelse; en særligt ekstremistisk udgave af nogle af de samme idealer, som IM stod for, blandt andet princippet om at følge Bibelen nøje og leve sit liv efter bestemte forskrifter. Groft sagt tog »Vækkelse og Helliggørelse«, som denne gruppering kom til at hedde på dansk, Bibelen endnu mere bogstaveligt som Guds egne ord og lagde vægt på her-og-nu-omvendelse. Deres møder havde, sammenlignet med IM, en meget mere spontan karakter og mindede i formen tilsyneladende om mere karismatiske trossamfund som for eksempel pinsebevægelsen, der også havde vind i sejlene på dette tidspunkt.

De nye impulser fandt også vej ind i IM's rækker og fik en hel del tilhængere, og Madsen blev nærmest personificeringen heraf, hvilket ikke mindst kom til udtryk gennem mange lange artikler i *Annexet*. IM i Vorupør, anført af Munk Poulsen, bakkede op om Madsen og hans fløj, mens flere andre IM-samfund og præster reagerede stik modsat. Præsten i Ræhr-Hansted lancerede flere hårde skriftlige angreb mod Madsen i *Annexet* og truede med at udelukke de af hans egne sognebørn, der deltog i de »forkerte« møder, fra de kirkelige handlinger. Det bar selvfølgelig blot endnu mere ved til bålet.

Da Vilhelm Beck døde få måneder efter, bredte bal-laden sig også helt til toppen af IM. Becks efterfølger blev Frederik Zeuthen – ham, der havde været med til mødet i Skjoldborg præstegård tyve år tidligere og været med til at afværge en opsplitning af bevægelsen. Zeuthen hørte så absolut til den »traditionelle« IM og mente (ikke med urette), at N. P. Madsen udnyttede *Annexet* som talerør for sine egne – underforstået »Vækkelse og Helliggørelses« – holdninger. Zeuthen og den nye IMT-redaktør Bjarnesen fyrede

Madsen fra *Annexet*, men denne reagerede blot ved prompte at starte sit eget blad, *Filadelfia*, og fik endnu mere vind i sejlene. Han holdt store offentlige vækkelsesmøder med op til 1000 tilhørere, blandt andet på Sjørring Volde. Zeuthen og resten af IM-toppen undsagde ham, beskyldte ham for at splitte organisationen og kaldte hans bevægelse for en »Ny Indre Mission«.

Selv så Madsen det ikke som sit mål at hive IM fra hinanden, men snarere at reformere bevægelsen og dens forældede tankegang indefra. Men også mellem missionærerne i Thy opstod der splittelse, og en gruppe af de lokale præster, som var imod Madsen, sendte en protestskrivelse til IM-bestyrelsen i hvad der lignede en gentagelse af begivenhederne et kvart århundrede tidligere. Det førte til, at nogle af Madsen-støtterne blev afskediget og fik forbud mod at tale i missionshusene.

Efter et par år klingede vækkelses- og helliggørelsesbølgen af, og gemytterne faldt til ro. Zeuthen var efterhånden en ældre herre og måske ikke så stridslysten som tidligere, og redaktør Bjarnesen, N. P. Madsens vel nok argeste modstander, døde i 1905.

Med afskedigelsen af sympatisørerne blandt missionærerne mistede Madsens gruppe noget momentum, og selv om han ikke selv blev ramt af nogen former for forkyndelsesforbud, mistede han måske også selv pusten, og provokationerne tog af, både i tale og på skrift. Hans ellers så stærke karisma blev endnu en gang hæmmet af det svagelige helbred. Som nævnt var hans mål heller ikke at ødelægge IM, og det kan heller ikke udelukkes, at han begyndte at få kolde fødder af, at det netop var det, han var i færd med at opnå.

I 1912 besøgte Zeuthen igen Thy, og parterne be-gravede endeligt stridsøksen. N. P. Madsen nedlagde igen sit eget blad og blev skribent på både IMT og *Kristeligt Dagblad*. Han beholdt dog sin base i Vorupør, hvor opbakningen havde været størst, indtil hans helbred i 1915 var blevet så forringet, at han måtte søge væk fra det barske klima ved vestkysten og flytte til Fyn, hvor han døde få måneder senere. Da man året efter opførte et nyt missionshus i Nr. Vorupør til erstatning for det gamle i Sdr. Vorupør, opkaldtes

det som en hyldest til Madsen efter hans blad *Filadelfia*. Det var samtidig en symbolsk markering over for IM-ledelsen; den gamle konflikt var nok ovre, men ikke glemt. Det var sandsynligvis også medvirkende til, at man beholdt huset på lokale hænder i stedet for at tilskøde det landsorganisationen, som det ellers var kutyme.

Tiden umiddelbart efter Becks død er for IM først og fremmest en fase med konsolidering og stadig større institutionalisering. Også i en sådan fase kan der dog meget vel udbryde interne stridigheder og tilløb til fragmentering, hvilket balladen omkring N. P. Madsen er et godt eksempel på. Fragmenteringen sker ofte efter en periode med succes og deraf følgende stagnation – hvilket netop var, hvad Madsen og hans tilhængere oplevede på dette tidspunkt. Ledelsen, anført af Zeuthen og Bjarnesen, reagerede med undertrykkelse af de oprørske elementer, og det viste sig ganske effektivt. Vækkelses- og helliggørelsesbevægelsen gik i sig selv igen, og selv om bølgerne havde gået højt, førte heller ikke denne strid altså til

en egentlig opsplittning af IM. I virkeligheden kom den samlede bevægelse nærmere styrket ud på den anden side.

NYT LIV

N. P. Madsens oprør var et forsøg på at fremme, hvad han så som en mere oprindelig og rendyrket vækkelse. En parallel kan findes et halvt århundrede senere, igen med udgangspunkt i Thy. Eller rettere: Litauen via Thy.

Herbert Neimanas (1928-2006) var litauer, men kom i 1944 til Danmark som krigsflygtning. I flygtningelejren i Dragsbæk ved Thisted blev han vakt af en finsk præst og efterfølgende engageret i det lokale IM-arbejde. Som KFUM-sekretær i Thisted fra 1954 og IM-missionær fra 1957, først i Vestjylland og siden på Sjælland, påvirkede han mange unge mennesker på egen til at blive vakt.

Ligesom N. P. Madsen var Neimanas utilfreds med hvad han opfattede som en tendens til nedtoning af vækkelsesaspektet i forkyndelsen. IM var i hans øjne

Nr. Vorupør missionshus »Filadelfia« – opkaldt efter Madsens blad.

kommet til at fokusere for meget på bibelkritik og moralisme; man var i fare for at glemme sine rødder. Han mente, at man igen skulle lægge mere vægt på »Bibelen ligefremt som Guds ord« og på »en klar vækkelseslinje«. Neimanas udformede sin egen sangbog og afholdt på eget initiativ bibelkurser ud fra denne filosofi. De blev hurtigt populære i den del af det missionske miljø, der delte hans utilfredshed.

Neimanas' popularitet vakte bekymring hos IM-ledelsen, der så en fare for en opsplitning af bevægelsen. I 1965 blev han derfor fyret fra både KFUM og IM med »mangel på loyalitet over for de to bestyrelser« som begrundelse; man kunne ikke have en medarbejder, der ikke bakkede op om den folkekirketro linje, men hvis aktiviteter tydeligt pegede hen imod etableringen af en frikirke. Neimanas startede efterfølgende sin egen bevægelse, »Nyt Liv« som en alternativ missionsforening, der stadig eksisterer og driver kursusvirksomhed på Djursland, og udgav flere bøger, hvoraf den mest populære, andagtsbogen I Guds hånd, er trykt i adskillige oplag.⁸ Den helt store konkurrent til IM blev man dog aldrig.

Herbert Neimanas' rebelske opførsel og efterfølgende fyring ligger på sin vis meget godt i forlængelse af den »thy'ske krig« og N. P. Madsen-affæren i Vorupør – med én forskel: De tidligere eksempler er fra en periode, hvor IM fortsat var på vej opad og fremad og bundede i en kritik af de tendenser til stagnation, som man var bange for ville bremse udviklingen.

Neimanas' oprør i 1960'erne handlede grundlæggende om det samme som Madsens omkring århundredskiftet, men kom på et tidspunkt, hvor bevægelsen havde toppet og så småt var begyndt at vise tegn på tilbagegang. De overordnede mål var på mange måder nået – IM var blevet en toneangivende aktør inden for folkekirken – men for at nå denne position havde man været nødt til at gå på kompromis med noget af det oprindelige indhold i vækkelsen, ikke mindst den stærke bibeltroskab.

Som en naturlig følge heraf blev man udsat for intern kritik, samtidig med at de mere perifere tilhængere begyndte at sive bort sammen med kampgejsten, nu hvor der ikke længere var et tydeligt mål at kæmpe for. Neimanas er således et tydeligt udtryk

»Mannakorn« fra Hurup.

for, at fragmenteringsfasen på dette tidspunkt var begyndt. Samtidig kan han ses som en forløber for den flirten med det karismatiske, som også i dag er et stadig voksende problem for IM.

VÆKKELSENS TRE DIMENSIONER

For et trosfællesskab som IM er troen naturligvis omdrejningspunktet. Religionssociolog Ib Sørensen definerer et trosfællesskab som:

»...en organiseret gruppe, hvis deltagere interagerer i et relativt tæt fortolkningsfællesskab omkring en central og autoritativ metafortælling, som fortolket skaber basis for en sammenhængende beskrivelse af tilværelsen, en stærk indbyrdes identifikation og en forening omkring en mission.«⁹

IM er netop ikke en forening, hvor man er medlem, hvis man har betalt sit kontingent. I stedet opererer man med begrebet »venner af missionen«. Det er den personlige tro, der afgør, om man kan regne

sig til flokken. Men hvordan defineres så den »metafortælling«, som det »tætte fortolkningsfællesskab« IM bygger sin »stærke indbyrdes identifikation« på?

Etnolog Margaretha-Balle-Petersen har i sine undersøgelser af grundtvigianismens og IM's tidlige historie identificeret tre »kulturelle dimensioner« af vækkelsen: den *vertikale*, den *kognitive* og den *horisontale*.¹⁰

Den *vertikale* dimension handler om at »leve Gud nær«. Det lodrette består således i forholdet mellem den enkelte troende og den højere magt, han eller hun nu tror på. Troen skal komme til udtryk i den måde, man lever sit liv på og lægger det i Guds hænder. For mange vakte kommer det til udtryk ved at Bibelen bliver taget meget bogstaveligt. Den opfattes som Guds egne ord direkte til mennesker og som den ultimative autoritet, der overtrumfer alt andet.

De lægmandsbårne vækkelsesbevægelser lagde også vægt på, at Guds ord netop kunne forstås og forkyndes af alle uanset uddannelse (eller mangel på samme) og ikke kun af præster. Denne – til tider blinde – tro på ordets autoritet satte tidligt sit aftryk på omverdenens opfattelse af de vakte; i Sverige blev de ligefrem betegnet som *läsare* – »læsere« – underforstået: udlæggere af den hellige skrift.

Ordets autoritet kunne antage en ganske rituel karakter; et udbredt eksempel er de såkaldte »mannakorn«, som blev benyttet flittigt i mange missionske hjem langt op i 1900-tallet. Det var en samling af små lapper papir med hver deres henvisning til et skriftsted. Stykkerne blev opbevaret i en pose eller en æske, for eksempel en gammel cigarkasse, og hver dag blev der så trukket en tilfældig lap op, hvorefter man læste – det vil sige, at husfaderen læste højt fra – den pågældende passage i Bibelen. Udvælgelsen af dagens skriftsted blev altså lagt i Guds hænder. Også i særlige situationer, hvor store beslutninger skulle tages og man følte et ekstra behov for guddommelig assistance, kunne denne metode benyttes. Mannakornene lever videre i moderne form i tilbud som »Dagens Bibelford«, leveret af Jesusnet.dk.

Den *kognitive* dimension handler om at »se med troens øjne«. Det bibelske univers bliver ikke bare en referenceramme for den vakte, men selve det fil-

ter, som verden opleves igennem. Helt konkret kan det aflæses i brugen af bibelske navne til alt fra missionshuse over fiskekuttere til ens egne børn,¹¹ eller i udsmykningen af både missionshuse og private hjem med bibelske motiver og broderede sentenser. Mere indirekte kan det komme til udtryk i den måde, man opfatter og beskriver sin omverden og de begivenheder, man oplever, i et bibelsk billedsprog.

Denne idé blev allerede fremsat af den franske sociolog Maurice Halbwachs i 1940'erne. Ifølge ham ændrer den kollektive erindring sig i takt med at det erindrende fællesskab ændrer sig. Nogle fællesskabers erindring er dog mindre foranderlig end andres; trosfællesskabers måske mindst af alle. Det betyder ikke, at fællesskabets erindring slet ikke kan ændre sig over tid, men i konstruktionen af den kollektive identitet betragtes den som uforanderlig, eller i hvert fald meget som lidt modtagelig for forandring. I de tidlige kristne samfund betød det i praksis, at fortid og nutid smeltede sammen; man ventede på Jesu genkomst og etableringen af det Nye Jerusalem, og alt hvad man gjorde og sagde blev set i dette lys.¹²

Den *kognitive* dimension kan ses som et udtryk for denne synkrone tidsopfattelse i nutidige trosfællesskaber: Selv om Jesus og andre bibelske figurer levede for flere tusinde år siden, er de i høj grad en del af det vakte menneskes hverdag.

Endelig handler den *horisontale* dimension om at være en del af »Guds folk« og føle et »åndeligt slægtskab«. Denne tredje dimension opstår i kraft af de to andre; man bliver netop en del af fællesskabet ved at leve Gud nær og se med troens øjne. Det åndelige slægtskab opstår i første generation af vakte i kraft af selve vækkelsen; efterfølgende holdes det i live og videreføres igennem socialisering ved hjælp af de to første dimensioner.

Fællesskabet blandt Guds folk kan være endog meget stærkt; man tager hånd om hinanden og tager ansvar, ikke bare for sit eget men også for hinandens liv til en sådan grad, at børneopdragelse for eksempel bliver et fælles anliggende. Samtidig giver fællesskabet også mulighed for – men medfører ikke automatisk – udøvelse af en ikke ubetydelig grad af social kontrol. Lige så inkluderende som et sådant an-

deligt slægtskab kan være indadtil blandt de vakte, lige så ekskluderende kan det være i forhold til dem, der ikke deler det samme verdensbillede, og føre til at gruppen af vakte isolerer sig fra det omgivende samfund. Det vandrette består altså i forholdet til menneskene omkring én; nærheden til trosfællerne og (måske) afstanden til dem, der ikke deler ens verdensbillede.

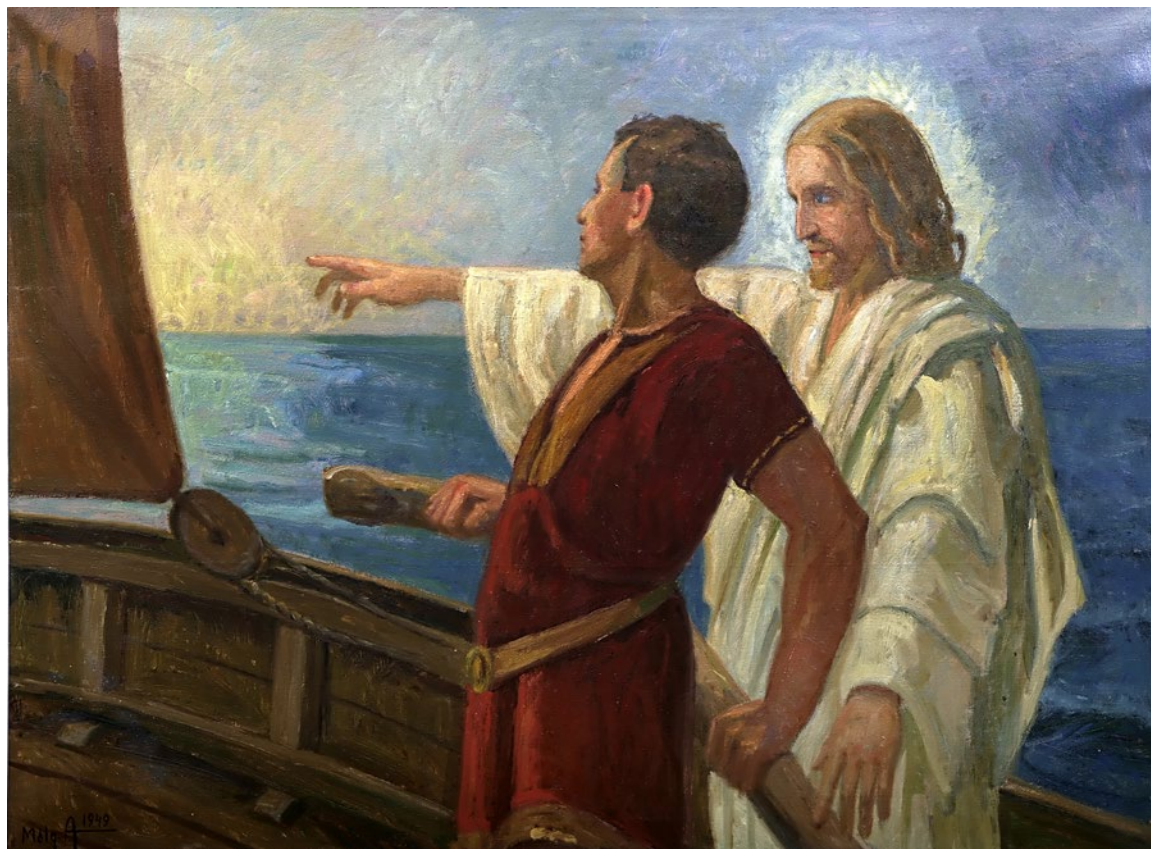
AT LEVE GUD NÆR

Den vertikale dimension kommer som nævnt til udtryk i missionsfolks stræben efter at »leve Gud nær« eller, som det hedder i IM's nuværende valgsprog, at »lede til Jesus og leve i ham«.

For det første lægges der stor vægt på *ordet*. Når det glade budskab skal udbredes, sker det derfor også først og fremmest ved hjælp af ordet. Det talte ord,

lige fra det meget individuelle og personlige vidnesbyrd over missionærens forkyndelse fra missionshusets talerstol og til den kollektive lovsang, er stadig helt centralt.

Derudover er der tale om et *aktivt og personligt tilvalg*. Ganske vist ligger IM på linje med resten af folkekirken i opfattelsen af dåben som det ritual, igennem hvilket man bliver optaget i menigheden og får skænket Guds nåde. Det er bare ikke nok i sig selv. Den enkelte må »vækkes«, »omvendes« eller »møde Gud«. Dernæst må man hele livet igennem genbekræfte eller »konfirmere« sin tro gennem den rette livsførelse. Det hænger sammen med den missionske opfattelse af *syndsbegrebet*. Mennesket opfattes som syndigt af natur, og selv om man i dåben får tilgivelse herfor, må man til stadighed vise, at man fortsat har fortjent denne tilgivelse.

Jesus er med ved roret. Udsnit af maleri fra Klitmøller missionshus.

Af den »aktive tro« følger forpligtelsen til *mission* – til at »lede til Jesus«. Gennem den rette livsførelse bekræfter man ikke bare sin tro over for Gud; man fremstår også som et eksempel for andre og opfordres ligefrem til at bruge sine personlige erfaringer i forkyndelsen.

Selv om IM's budskab har ændret form og ordlyd i tidens løb, vil man selv hævde, at indholdet er det samme, som det altid har været; gammel vin på nye flasker. Når man i dag står et andet sted inden for folkekirken end for en generation eller to siden, er det kirken, der har flyttet sig rundt om IM. En lokal samfundsformand i Thy udtrykker det således:

»Vi flytter os da også i IM, både på godt og ondt. Vi flytter os alle sammen, men kirken har i hvert fald flyttet sig meget (...) Vi vil ikke sidde under en forkyndelse, der ikke er med Bibelen (...) Men årsagen til det er jo også folkekirkens skred.«¹³

Fra begyndelsen lå den indremissionske og den grundtvigianske vækkelse ganske tæt på hinanden, men Vilhelm Beck fik efterhånden lagt afstand. De valgmenigheder og senere frimenigheder, som grundtvigianerne i høj grad dyrkede, og som gav mulighed for dannelse af subkulturer inden for folkekirken, var ham meget imod, ligesom han også var modstander af kirkens demokratisering i form af menighedsråd og frit præstevalg. Begge dele var efter hans opfattelse undergravende for folkekirkens enhed. Beck afviste også Grundtvigs tanke om menneskelivets iboende værdi (»menneske først – kristen så«) og byttede om på rækkefølgen: »*Guds rige vil aldrig være halen. Det er og vil være hovedet. Kulturen, det menneskelige, det nationale, det er halen.*«¹⁴

Dette fokus på ordets betydning som noget uforanderligt og separat fra den verdslige verden blev ført videre af Becks efterfølgere. Carl Moe understregede i et jubilæumsskrift, at der for ham intet særegent var ved den indremissionske forkyndelse – særegent i evangelisk-luthersk sammenhæng – men at den altid havde været »*bundet af Guds ord*«. ¹⁵

IM fremstod således – i sin egen selvopfattelse – på Moes tid som repræsentant for en oprindelig eller sand form for forkyndelse. Det kirkelige landskab kunne imidlertid godt ændre sig rundt om bevægelsen,

og samtidig mistede vækkelsen noget damp, efterhånden som først 2. og senere 3. generation overtog ledelsen. Især i løbet af Christian Bartholdys lange formandstid (1934-59) opstod der inden for organisationen en voksende forståelse for behovet for at forny sig og ikke mindst udadtil fremstå med en mere klar profil, hvilket hans efterfølgere også tog op. Selv om tiden og formen var en anden, forblev pointen dog den samme: Hvis IM's forkyndelse havde noget særpræg, var det, at der netop ikke var noget særegent ved den; den holdt sig tæt til Guds ord, som det var overleveret til mennesker gennem Bibelen.

I dette årtusinde, ikke mindst under den nuværende formand Hans-Ole Bækgaard (2011-), har IM igen forsøgt at forny sin forkyndelse og kommunikation. Til stadighed fremhæves ordet og bibeltroskaben dog som noget helt centralt.

IM's officielle holdning er igennem hele bevægelsens historie således uforandret: Guds ord i form af Bibelen er den ultimative autoritet for det missionske menneske. Det betyder ikke, at det er uhørt, end-sige ualmindeligt, for missionsfolk at *tvivle* eller stille spørgsmål. En deltager på bibelcamping i Hurup udtrykker det således:

»I den forstand har jeg ikke stillet spørgsmålstegn ved det kristne, men jeg har stillet spørgsmålstegn ved nogle af de ting, som står i Bibelen. Kan det virkelig lade sig gøre? Er alt det, der står i Bibelen, sandt? Og hvis det er det, så må jeg bare sige til mig selv: jamen, hold da op – det er stort!«¹⁶

Troen er altså nok en konstant i den troendes liv, men ikke nødvendigvis noget stabilt. Tværtimod er den løbende til overvejelse og genforhandling. Det missionske fællesskab har igennem sin historie flere gange haft interne kriser, hvor rammen er blevet udfordret indefra, men er – indtil videre – kommet styrket ud på den anden side. På samme måde kan tvivlen i sidste ende være med til at styrke troen hos den enkelte, når den løbende bliver udfordret.

Tvivlen i forhold til den tro, man for manges vedkommende har fået ind med modermælken, er imidlertid også helt afgørende i forhold til selve den personlige vækkelse og dermed den *kognitive* dimension.

Børneteltet ved Bibelcamping i Hurup. Det sociale samvær er – mindst – lige så vigtigt som det religiøse indhold.

AT SE MED TROENS ØJNE

Såkaldt »åndelige« eller »mystiske erfaringer« spiller en vigtig rolle i mange trosfællesskaber. Også hos IM er de helt centrale, både for individets forhold til Gud og i missionsarbejdet. Begrebet *vidnesbyrd* er vigtigt at forstå i denne sammenhæng.

Særligt i bevægelsens tidlige år blev der lagt vægt på, at den enkelte skulle vækkes eller omvendes til at »leve Gud nær«. Det var nærmest en forudsætning for at blive en del af Guds folk, at man havde oplevet en eller anden form for personlig vækkelse. Også for senere generationer er det personlige gudsforhold dog forblevet et bærende princip. Socialiseringen ind i fællesskabet i form af søndagsskole, IMU osv. kan ikke stå alene, men kan først siges at have haft den ønskede effekt i det øjeblik, individet oplever troen på egen krop – eller måske rettere på eget sind.¹⁷

En enestående kilde til disse personlige vidnesbyrd eller vækkelsesberetninger fra vækkelsens første generation i Thy er tobindsværket *Kun god er Gud*, skrevet af en unavngiven forfatter under pseudonymet »Jens Thybo«.¹⁸ Heri beskrives sogn for sogn missionens komme til og udbredelse på egnen, fra starten på Thyholm i 1880'erne over den gradvise udbredelse nordpå og til den aktuelle status på forfatterens egen tid i 1920'erne. Værket indeholder en lang række personlige vækkelsesberetninger. Kresten Nielsens fra Hvidbjerg på Thyholm er én af de mest detaljerede (se tekstboks på næste side).

Efterfølgende fortalte Kresten sin historie ofte og til alle, der gad høre på ham. Den her gengivne version skal naturligvis læses med det forbehold, at den er gengivet på anden hånd adskillige år senere. Det interessante er imidlertid heller ikke så meget *indholdet* som *formen*. Den bibelkyndige vil hurtigt fange referencerne til det Nye Testamente og beretningerne i Matthæus-evangeliet om Jesu dåb, hans fristelse i ørkenen og hans lidelser i Getsemane aftenen før korsfæstelsen.

Uanset hvordan hovedpersonen selv har oplevet situationen – i situationen – erindres den i en helt bestemt form, som gør den umiddelbart genkendelig for et kristent, bibelkyndigt publikum. Den bliver set med troens øjne. Samtidig identificeres den enkelte vakte med Jesus igennem den »forbilledlige lidelse«.¹⁹

Omvendelses- eller vækkelsesberetninger af nyere dato følger ikke helt den samme rigide form, men indholdet er grundlæggende det samme: Man begynder at tvivle på sin tro, men efter en periode med svære overvejelser (gen)finder man Gud. En lokal informant giver sit vidnesbyrd således:

»Jeg er altid kommet [i missionshuset], men har også følt, at jeg personligt skulle sige ja til Jesus. Det har været med i min bøn, at jeg måtte få vished om at jeg var et Guds barn. Og det er først efter at vi blev gift – vi havde også det første af vores børn – at jeg sagde til min mand, mens vi sad og spiste aftensmad, om ikke han skulle til andespil den aften. Han har aldrig været det før, og han har heller aldrig været det siden. Jeg ved ikke, hvorfor jeg syntes, at han skulle til andespil den aften. (...)

ET VIDNESBYRD

»Kr. Nielsen var af en udbredt Gaardmandsfamilie, og saa giftede han sig med en fattig Pige; det var ikke hans Forældre tilpas; der blev ingen Gaard købt til de nygifte, de skulde gøre Karle- og Pige gerning i hans Hjem. Det kneb, og værre blev det, da det første Barn, en rigtig lille Skrighals, kom og voldte Uro og Ulejlighed, og den voldsomme Kresten taalte ingen Mukken, han var derfor ofte i oprørt Sindsstemning.

I en saadan Tilstand tærsker han en Dag Korn. Da med ét, uden menneskelig Paavirkning, og uden at han véd hvorledes, er han i en saadan Syndenød, at han kaster sig paa Knæ og ustandseligt i 3 Døgn raaber saa højt til Gud om Hjælp, at Naboerne hører det og tror, at han er gaaet fra Forstanden. 'Der er ikke en Plet i min Faders store Lade, hvor jeg ikke har bøjet Knæ i de 3 Døgn, Mørket varede', har han selv sagt.

Hvad skulde han dog gøre? Han kendte ikke et eneste troende Menneske. Aandelig Død og Uvidenhed var der, hvorhen han saa, Samvittigheden gravede aabne Saar, bestandig dybere og smerteligere, Satan fristede med Udveje, Gud var ubønhørlig, og Helvedes Luer var den eneste Udvej. Hvorledes han end vendte og drejede Sagen, hvad han end valgte og prøvede, han var der allerede, saa de gennemsved hele hans Væsen, og selv Vanviddet vilde ikke være Udgang, vilde ikke give ham Lindring.

Da pludselig ser han en Due, med Glorien om sig, svæve øverst i Laden, og den saligste Fryd gennemstrømmer ham; han kaster sig på Knæ igen og kan længe, længe ikke rive sig ud af den salige Samtale, som han førte med Gud; hans Ansigt er forklaret, han er ladet med baade Lys og Kraft, saa nu faar Folk noget at tale om. Forandringen er øjensynlig, hans Ord er som Pile, som Spyd, der stikker dybe Saar.

Jens Thybo 1923,
s. 43-44

Men han tog til andespil, og vi havde kun ét barn, og hun var lagt hen og sove. Så med stilheden, og jeg tog min bibel og satte mig til at læse – der kom et ord til mig, hvor jeg fik vished om at jeg var Guds barn. Så jeg blev omvendt den aften. Det var derfor, han skulle tage til andespil, det var for at jeg skulle have den stilhed.«²⁰

Den »forbilledlige lidelse«, som skal identificere den vakte med Jesus, kan være rent åndelig, men også meget konkret. I mange vidnesbyrd er det en større livskrise i form af en ulykke, sygdom eller lignende, der giver anledning til, at man begynder at tvivle på troen, hvorefter man finder Gud og ved at acceptere ham som en del af ens liv overvinder krisen og eventuelt lærer at leve med de begrænsninger, som den måtte have medført.

Den primære forskel mellem vidnesbyrdene hos Jens Thybo og de nutidige må findes i de vakes religiøse baggrund og deres forhold til troen inden vækkelsen. Eftersom de vakte i Thybos eksempler tilhører første generation, som blev vakt, da missionen kom til Thy, kan de i sagens natur ikke selv komme fra missionske baggrunde. Hvad de nutidige eksempler i det indsamlede materiale angår, er det karakteristisk, at de alle selv stammer fra missionske eller andre religiøse miljøer. De har været en del af trosfællesskabet fra barnsben af og har haft en ramme at sætte deres vækkelsesoplevelser ind i. De er socialiseret til at se med troens øjne.

Dette særlige subkulturelle sprog – denne »troens retorik« – findes ikke kun i vidnesbyrd og konkrete personlige vækkelses- eller omvendelsesberetninger. Også det mere banale hverdagsprog krydres med referencer til Gud og Bibelen, både i tale og på skrift.

Balle-Petersen beskriver to eksempler fra slutningen af 1800- og starten af 1900-tallet. Det ene handler om en skoledreng på den jyske vestkyst, der om natten for første gang ser lyset fra et nyopført fyrtårn og straks tolker det som brændende slanger og dermed et varsel om dommedag – indtil han i avisen næste dag læser den naturlige forklaring. Det andet eksempel handler om en fårehyrde, der reflekterer over sin egen ydmyge lod i livet ved at sammenligne sig selv med store mænd som kong David, der også

startede med at vogte får, og Adam, som han også betragter som en slags hyrde for dyrene i Edens Have.²¹ Den bibelske retorik og begrebsverden kommer på den måde til at gennemsyre hele tilværelsen. Nutiden og den mytiske fortid bliver blandet sammen i Halbwachs' synkrone tid.

Tiden er tilsyneladende ikke løbet fra Guds ord. Også i dag kan den kristne ramme eller det kristne filter bruges til at forklare både de helt store og de helt små begivenheder. Som når en deltager på bibelcamping fortæller, hvordan han fik hvad han selv opfatter som et lille tegn fra Gud:

»Jeg var rundt med et lille blad, som skulle deles ud til 80 husstande. Da jeg mangler ca. 20 min. i at være færdig, så begynder jeg at blive træt. Jeg har ikke bil på det tidspunkt og jeg kommer gående, og det begyndte at regne. Så bad jeg lige en kort bøn til Gud: »Vil du ikke godt sørge for, at de ikke bliver våde og at jeg ikke bliver våd?« Jeg nåede lige at blive færdig, og så stod det lige ned i lårfede stråler! Så spurgte jeg mig selv: »OK, er det her tilfældigt, eller var det faktisk Gud, som holdt det tilbage?«²²

For ham er der ingen tvivl om, at hans bøn blev besvaret og regnen holdt tilbage. På den måde er Gud hele tiden med på sidelinjen i den troendes liv.

En informant fortæller om sin svigerfar, der var missionær i første halvdel af 1900-tallet, at han altid afsluttede en køretur med ordene »Nu skal den kære Gud have tak, fordi vi kom godt hjem!«²³ For en generation, for hvem biler stadig var en nymodens foreteelse, har det været betryggende at vide, at Gud var med på passagersædet. En parallel ses hos vestkystens redningsmænd, der altid bad en fælles bøn omkring båden, før de roede ud – også selv om det kun var på øvelse og vejret var fint. Troens retorik bruges ikke kun til at beskrive emner, der direkte involverer den høje viden, troens verden eller missionen, hvilket må siges at være meget naturligt. Nok så interessant er, at den også siver ind i hverdagssproget, selv når det gælder det meget dagligdags og dennesidige.

Små episoder som de ovenstående kan ses som hverdagsudgaven af de store, livsforanderende omvendelses- eller vækkelsesberetninger. Det er ikke nok at have troen med hjemmefra; den skal vælges aktivt

til. Men det er heller ikke nok at genbekræfte troen en enkelt gang og så ellers regne med, at den hellige grav er velforvaret. Troen skal være til stede hver dag i den måde, man ser, oplever og italesætter verden på – ligesom ordet skal være til stede i små bidder hele tiden og ikke bare i én stor bid én gang.

GUDS FOLK OG DET ÅNDELIGE SLÆGTSKAB

Som det foregående viser, er den personlige vækkelsesoplevelse fortsat med at spille en central rolle, også efter første generation af missionsfolk. Den repræsenterer bare ikke længere et brud med den hidtidige tilværelse, men snarere en bevidst erkendelse af og identifikation med det fællesskab og de værdier, man er vokset op med – en bekræftelse af socialiseringen, om man vil. Ord som »arv«, »ballast« og »fundament« går i det hele taget igen, når missionsfolk

Det gælder om at høre, når Jesus banker på. Motiv fra Sundby missionshus.

skal beskrive deres opvækst i fællesskabet. Fra i første generation at have være et innovativt, progressivt og på nogle punkter nærmest revolutionært miljø, der udnyttede den nye religionsfrihed til at gøre op med den gængse måde at indrette sig på, blev det indremissionske trosfællesskab på den måde i de følgende generationer tværtimod til et helt anderledes konservativt og reaktionært miljø, der tilbød nogle helt faste normer.

Fællesskabets aktiviteter tjener to socialiserende formål. Det primære formål er at facilitere individets internalisering af den kollektive erindring og de kollektive værdier. Dette understøttes af det sekundære formål: At skabe en konkret ramme for udfoldelsen af selvsamme kollektive erindring. Disse to formål korresponderer med det, man kunne kalde to vidensniveauer inden for IM. Religionssociolog Ib Sørensen har påvist, hvordan trosfællesskaber opererer med henholdsvis »høj« og »lav« viden inden for et internt hierarki, hvor den »høje« viden om den åndelige verden rangerer over den »lave« viden om den verdslige eller fysiske verden, og hvor Bibelen og de mystiske erfaringer i form af vækkelser er kilderne til den høje viden. De to niveauer udelukker ikke hinanden, men supplerer som udgangspunkt hinanden. Hvor der er uoverensstemmelse – for eksempel hvis en naturvidenskabelig forklaring går stik imod en religiøs forklaring – vil den »høje« viden dog altid overtrumfe den »lave«.²⁴

Noget af det første, man lægger mærke til ved et missionsmøde, er hvordan deltagerne tilsyneladende fuldstændig ubesværet skifter mellem, hvad der for den udenforstående observatør ligner fundamentalt forskellige sindstilstande.²⁵

Før mødet går i gang, står folk rundt omkring i små grupper. Snakken går om løst og fast, og hele verdenssituationen bliver vendt – og det behøver bestemt ikke være religiøse samtaleemner. Er der børn til stede, løber de rundt og leger. Alt er fuldstændig som ved et hvilket som helst andet socialt arrangement uden religiøst indhold.

Når mødelederen går i gang med sin indledning, sker der straks et skifte fra den rendyrkede lave viden over imod den høje. Nu gælder det evangeliet, og der

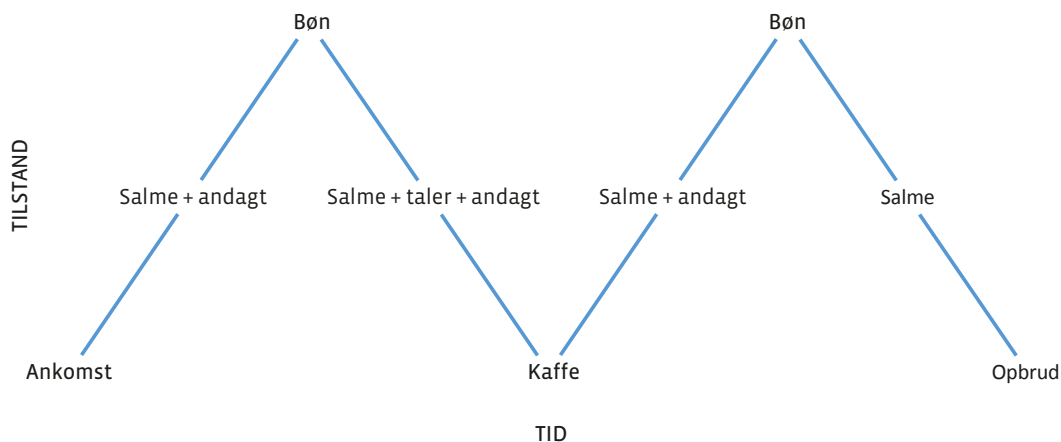
følges opmærksomt med i andagten. Det voldsomste og tydeligste skifte indtræder dog, når mødelederen leder forsamlingen i bøn. Fra det ene øjeblik til det andet træder mødedeltagerne nærmest i en form for trance, hvor den enkelte sidder med foldede hænder og bøjet hoved. Det er svært at bedømme, hvor meget de lytter til lederens ord og hvor meget de beder for sig selv indadtil.

Situationen minder på sin vis om hvad man kunne opleve ved en hvilken som helst religiøs ceremoni, men indtrykket er betydeligt stærkere end for eksempel ved en gudstjeneste i folkekirken. Som udenforstående føler man sig malplaceret og får næsten dårlig samvittighed, hvis man kigger for meget på de bedende. Blikket søger helt automatisk nedad.

I samme sekund bønner er slut, vågner deltagerne op af »trancen« som ved et trylleslag og er igen fuldt til stede og fokuserede på talerstolen. Under talen befinder de sig i en form for mellemtilstand: Klart højere end under ankomsten, men lavere end under bønner. Ligeså, når der synges undervejs. Under kaffen går snakken igen lystigt om alt mellem himmel og jord (begge inklusive!). Under afslutningsbønner vender den tranceagtige, meditative tilstand tilbage, og efterfølgende, mens der er almindeligt opbrud, er vi igen tilbage i det dennesidige.

Man kan således skelne mellem tre forskellige tilstande, alt efter hvilken viden inden for den kollektive erindring de berører. De elementer, som kan genfindes i stort set alle andre fællesskabers aktiviteter, afvikles udelukkende i en *lav tilstand*: Ankomst, kaffe, opbrud og lavpraktiske meddelelser. Bønner, som repræsenterer den horisontale dimension og – efter den bedendes egen opfattelse – giver ham eller hende direkte adgang til Gud, i en *høj tilstand*. Og de øvrige elementer, som stadig er relaterede til troen og mødets religiøse indhold, i en *mellemtilstand*: Andagter, tale, salmer. »Spændingskurven« i løbet af et møde kan illustreres visuelt – se figuren på næste side.

Det er tydeligt, at de forskellige tilstande tjener hver deres formål. Den rendyrkede *høje tilstand* handler om opnåelse af høj viden og er samtidig det mest eksplicitte udtryk for den vertikale dimension. Spørger man mødedeltagerne selv, er der for dem in-

»Spændingskurven« for det typiske missionsmøde.

gen tvivl om, at de kommunikerer direkte med Gud. Denne funktion opfylder bønningen i enhver situation, uanset om den foregår under et møde i missionshuset eller alene derhjemme, på knæ ved siden af sengen; men i forbindelse med fællesskabsritualerne bliver den samtidig en helt afgørende indgang til kernen i trosfællesskabets kollektive erindring – det åndelige slægtskab. Den er nødvendig for at komme til at leve Gud nær og derved blive en del af Guds folk.

Bønningen bliver således på én gang et dybt personligt anliggende og en kollektiv, fællesskabsforstærkende aktivitet, hvad de bedendes fysiske tilstand vidner om. Selv om man er fordybet i sin egen kommunikation med Gud, foregår det, i hvert fald udadtil, på stort set samme måde – nemlig den måde, man har lært at bede på igennem socialiseringen. Man er sammen om at bede hver for sig.

Blandt de unge kunne man måske forvente et lidt mere afslappet forhold til bønningen, når de afholder deres egne arrangementer uden voksen indblanding. Også her er den høje tilstand imidlertid uvægerligt til stede – og kontrasten til den lave bliver om muligt endnu mere tydelig. Som når drengene ved et IMU-møde ganske vist bruger meget af tiden i deres smågruppe på at diskutere biler og markræs frem for det skriftsted, de egentlig skulle arbejde med. Alligevel formår de at gå fra den ekstremt afslappede og til ti-

der useriøse stemning til den ekstremt højtidelige og andægtige – og tilbage igen – på et splitsekund, når der skal bedes.²⁶

Tilsvarende bruges den rendyrket *lave tilstand* til opnåelse af lav viden; det vil sige al den viden, som ikke umiddelbart omhandler troen, men som stadigvæk har en fællesskabsforstærkende funktion. Selv den mest banale sladder er også en del af den kollektive erindring og fungerer samtidig som socialt kit – og missionsfolk sladrer hverken mere eller mindre end folk flest. Man fristes til at sige, at kaffen er den allervigtigste ingrediens i et missionsmøde!

Mellemtilstanden binder de høje og lave tilstande sammen og er med til at skabe et naturligt flow; således bruges salmerne typisk til at lede fra et »lavt« til et »højt« mødeelement eller omvendt. Når talen som mødets hovedelement henregnes til denne kategori, skyldes det først og fremmest, at den netop fungerer som et medie, hvor den høje og den lave viden kan mødes.

»Missionshustalen« er nærmest en genre for sig selv med sin særlige kombination af tekstudlægning og vidnesbyrd, som kan føres tilbage til dens oprindelse i de tidlige vækkelsesbevægelseres lægmandstradition. Tolkningen af de dogmatiske tekster (Bibelen) har den til fælles med præstens prædiken i kirken, men dertil kommer det personlige element. Enhver

Den høje sindstilstand – og den lave. Mandestævne i Bedsted missionshus.

missionær med respekt for sig selv vil inddrage sine egne mystiske erfaringer, når evangeliet skal forkyn- des, og det er netop en øvelse, som er åben for alle og – modsat prædikenen – ikke forbeholdt en lille elite af specialister (præsterne). Ved at personliggøre sin tale inddrager taleren tilhørerne i fællesskabet og gi- ver både dem og sig selv mulighed for identifikation.

Det skal understreges, at de forskellige tilstande og skiftene imellem dem ikke er IM-specifikke, men sandsynligvis vil kunne genfindes i højere eller lavere grad i de fleste trosfællesskaber i forbindelse med ri- tuelle handlinger. Ikke desto mindre er skiftene ved et missionsmøde for den ikke-missionske observatør tydelige, men tilsyneladende glidende og ubesvæ- rede. Deltagerne er ikke i tvivl om hvilken modus, der hører de forskellige mødeelementer til; en kon- sekvens af den grundige socialisering. Det er nemt at se, hvem der hører til Guds folk og er en del af det åndelige slægtskab – og hvem der blot er en stakkels uvidende forsker på feltarbejde.

GUDS BØRN OG VERDENS BØRN

I en prædiken få år efter grundlæggelsen af den be- vægelse, han om nogen skulle være med til at defi- nere, sagde Vilhelm Beck, at der grundlæggende var to slags mennesker i verden »*Verdensbørnenes store vantro Flok og Guds børnenes lille troende Flok*«. ²⁷ Der- med var grunden lagt til et skel, som i den grad kom til at præge forholdet mellem IM og det omgivende samfund.

Vi har set, hvordan der inden for trosfællesskaber generelt skelnes hierarkisk mellem lav og høj viden, og vi har set, hvordan Bibelens ord i en missionsk opfat- telse udgør den høje viden, som repræsenterer Guds rige. Vi har også set, hvordan man for at komme ind i Guds rige – blive ét af »Guds børn« – må internali- sere den missionske identitet og »se med troens øjne«.

Så vidt den *interne* vinkel. Over for den står den *eksterne*. En gruppe kan ikke definere sig selv ud fra indre sammenhængskraft alene; med mindre fælles- skabet omfatter hele menneskeheden, må der nød- vendigvis også være nogle, som ikke deler fællesska- bets værdier, men står udenfor, og som derfor kom- mer til at bekræfte medlemmerne af fællesskabet i deres egen normalitet – i dette tilfælde det omgivende samfunds »store vantro flok«.

Omverdenens holdning til trosfællesskabet vil også afhænge af vægtningen af den høje viden i forhold til den lave. Et trosfællesskab, hvis tro adskiller sig væ- sentligt fra flertallet i det omgivende samfund, vil fremstå som mere »mærkelige« eller »sektariske«. Risikoen herfor vokser, jo mere den høje viden over- trumfer den lave. ²⁸

Jo mere trosfællesskabet skiller sig ud fra flertallet, des mere negativ vil reaktionen sandsynligvis være, og jo mere fællesskabet lukker sig om sig selv og iso- lerer sig fra omverdenen, des større grobund vil der være for dannelse af fordomme og stereotyper, som så i en selvforstærkende proces yderligere vil være med til at udvide kløften.

Efter Becks død tog IM for alvor det sociale arbejde til sig som arbejdsfelt i tiden efter Beck, hvilket må ses som udtryk for et ønske om engagement i og interaktion med det omgivende samfund. Paradoksalt nok var det på samme tid, man over hele landet havde fået egne bygninger til sine aktiviteter, hvilket omvendt var med til at distancere IM fra det omgivende samfund. Missionshuset var i princippet åbent for alle, men reelt kom man der ikke, hvis man ikke allerede tilhørte Guds folk. Den oprindelige vækkelsesbølge var overstået, og det primære fokus var skiftet fra rekruttering (udadvendt) til socialisering (indadvendt).

Når IM oprettede egne virksomheder som mejerier og hoteller i mange lokalsamfund, samtidig med at grundtvigianerne oprettede egne institutioner som kirke og skole, bidrog det blot yderligere til opdelingen: Man afleverede sin mælk forskellige steder, drak sin brændevin (eller netop ikke) forskellige steder og lod måske endda sine børn uddanne forskellige steder. Selv måden at tale sammen på kunne blive så intern, at de forskellige grupper kunne have svært ved at kommunikere med hinanden, ligesom missionsfolk og grundtvigianere mange steder påviseligt navngav deres børn forskelligt. Begge dele var meget konkrete sociale markører, som udadtil tydeligt fortalte, hvilket fællesskab man hørte til, og på den måde var med til at forstærke opfattelsen af et skel – også blandt den tredje gruppe, som ikke hørte til nogen af de to trosfællesskaber.

Skellet fortsatte efter døden – ikke blot i overført betydning, fordi man forventede at Guds børn og verdens børn kom til at tilbringe evigheden to forskellige steder, men også helt konkret. Går man en tur på kirkegården i et sogn, der er eller har været stærkt missionsk, kan man ikke undgå bemærke de mange grave, der er udsmykket enten med skriftsteder (den indforståede version) eller, mere åbenlyst, med inskriptioner, som indikerer, at stenen er skænket af »de hellige« i byen, og at den afdøde derfor »kendelig har hørt til Guds børn«. I Thy rummer især de to kirkegårde i Vorupør talrige eksempler på denne sociale markering.²⁹

Den mest markante IM-formand i generationen efter Beck må siges at være Carl Moe, som nok er bedst kendt for sin tilknytning til Harboøre. Årtier før han

blev formand i 1915 var han rykket fra den barske og vindblæste vestkyst til et embede i Skanderup ved Kolding, men det mildere sydøstjyske klima havde ikke gjort ham mere forsonlig over for verdens børn, og bestyrelsen var da heller ikke uden betænkeligheder ved at vælge ham. Tonen blev slået an i hans »programskrift« fra 1918, hvor han fremhævede nødvendigheden af at »pege på skellet mellem tro og vantro, mellem de hellige og de vantro« og slog fast, at »kunst og litteratur uden Gud er åndsforladt og ofte frivol, selskabslivet kedeligt, pjattet og forløjet, og politik uden Gud i sin inderste grund djævelskab, hvilket den nuværende krig til overflod beviser«.³⁰

Dermed var linjen lagt, både hvad angik indblanding i den verdslige politik og aktiviteter som spil, dans og ikke mindst alkohol. Den berygtede brændevinsprædiken efter drukneulykken i Harboøre i 1893 – og i mindst lige så høj grad hovedstadspressens gengivelse af og reaktioner på den – var med til at cementere det billede af den »sorte« mission, som også populærkulturen tog op, og som lever videre i den kollektive bevidsthed den dag i dag. Hvor mange af denne artikels læsere tænker mon straks på Hans Kirks roman *Fiskerne* (eller i måske nærmere tv-udgaven) eller på Faster Anna fra Matador, når de hører ordene »Indre Mission«?

Under Christian Bartholdy (1934-59) blev tonen langt mere imødekommende og rummelig. På det teologiske område stod han lige så fast som sine forgængere på ordets magt, men i forholdet til det omgivende samfund var han betydeligt mere tolerant og talte imod den opfattelse, at der kun var én rigtig måde for missionsfolk at leve på. I det hele taget var han en meget markant samfundsdebattør, især under og efter besættelsen, og vel nok landets kendteste præst i denne periode.

Bartholdys liberale tilgang skal ses i lyset af, at hans formandstid var storhedstiden for IM, som nu var blevet en omfattende og indflydelsesrig bevægelse, både inden for folkekirken og i samfundslivet i det hele taget. Det er noget lettere at være rummelig, når man selv har en vis volumen og er med til at sætte dagsordenen, end når man tilhører et lille mindretal, der står og skælder ud på sidelinjen.

I slutningen af 1970'erne kom det af mange forskellige årsager til et brud med KFUM og K, som hidtil i praksis havde været IM's ungdomsafdeling, og man dannede nu sin egen organisation, hvilket må siges at have bidraget væsentligt til den udvikling, som allerede var i gang. Ved at udskifte det brede og rummelige, udadvendte ungdomsarbejde – som også nåede rigtig mange unge fra ikke-missionske miljøer – med det mere indadvendte og socialiserende IMU udhulede man stille og roligt sit eget rekrutteringsgrundlag. Fokus skiftede fra en offensiv tilgang med bred mission og hvervning udefra til en defensiv strategi med fastholdelse af dem, som var født ind i bevægelsen. Det samme gjaldt børnearbejdet. Søndagsskolen var for længst ophørt med at være det eneste fritidstilbud i sognet; efterhånden var det heller ikke længere et tilbud til alle lokalsamfundets børn, men blev mere og mere en intern IM-aktivitet.

Kombinationen af faldende tilslutning og mere indadvendt fokus gjorde efterhånden IM til et mere og mere marginaliseret mindretal i det folkekirkelige landskab; en udvikling, der førte til – og blev hjulpet på vej af – nogle større konflikter med flertallet. I 1980'erne var det modstanden imod kvindelige præster; i 2010'erne var det indførelsen af et kønsneutralt vielsesritual. Især sidstnævnte har for alvor fået IM – både i toppen af organisationen og blandt menige missionsfolk – til at sætte spørgsmålstejn ved den tilknytning til folkekirken, som ellers har været en del af bevægelsens selvforståelse lige fra begyndelsen.

Hovedbestyrelsens udtalelser om vielsesritualet slog fast, at det var at foretrække, at man fastholdt sit engagement i folkekirken, »*hvor det troværdigt kan lade sig gøre for evangeliets skyld*«. Samtidig opfordrede man til at søge samarbejder med præster, der lå på IM's linje i forhold til det nye ritual, og om nødvendigt at gøre brug af kirkens frihedslovgivning ved – i prioriteret rækkefølge: 1) At løse sognebånd og finde en anden præst; 2) At afholde »tilkaldegudstjenester« med missionske præster; 3) At oprette en valgmenighed; eller 4) At forlade folkekirken og tilslutte sig en frimenighed.

Udmeldelsen stod altså stadig som den absolut sidste udvej. Det faktum, at den overhovedet nævnes

som en teoretisk mulighed, gjorde det dog tydeligt, at det 150 år lange forhold efterhånden var blevet så anstrengt, at der var alvorligt brug for parterapi.

Indførelsen af det kønsneutralt vielsesritual havde imidlertid kun yderligere accelereret en udvikling, som allerede var sat i gang af IM selv. I 1990 oprettedes Århus Valgmenighed. Det var den første nye valgmenighed – altså en menighed inden for folkekirken, men med »udvidet selvstyre« – i Danmark siden 1948 og den første nogensinde, som ikke var grundtvigiansk; kredsens bag talte også folk fra IM. I de følgende år oprettedes flere valgmenigheder med opbakning af missionsfolk, og i 2009 tog hovedbestyrelsen under formand Anders Dalgaard konsekvensen og gav valgmenigheder mulighed for at blive formelt tilknyttet IM ud fra en opfattelse af, at det var det bedste kompromis og en måde at undgå, at utilfredse missionsfolk helt forlod folkekirken. Med tilknytningen fulgte blandt andet retten til at benytte det lokale missionshus til gudstjenester og andre kirkelige handlinger.

Også i 2009 oprettedes Århus Bykirke som valgmenighed af en gruppe med tilknytning til den lokale IMU, som var utilfredse med udfaldet af et præstevale i deres sogn. Som præst ansattes Hans-Ole Bækgaard, der samme år blev medlem af IM's hovedbestyrelse. Bækgaard blev dermed hovedmanden bag det næste skridt i processen, som udvidede anerkendelsen til også at omfatte frimenigheder – altså menigheder, som teologisk, men ikke organisatorisk er en del af folkekirken. Det blev vedtaget af hovedbestyrelsen i januar 2011 og fik formand Anders Dalgaard til at gå i protest, hvorefter Bækgaard overtog formandsstolen.

Åbningen over for frimenigheder i jubilæumsåret må ses som et markant skridt og et opgør med et 150-årigt princip, der konsekvent har fastholdt bevægelsens plads inden for den folkekirkelige orden. Det har da også affødt reaktioner fra omverdenen, der ser det som det sidste skridt før et endeligt brud. IM selv har manet til besindighed og fastholdt, at man står på samme bibelske grundlag som man altid har gjort. Det er ikke IM, der har flyttet sig ud i periferien af folkekirken; det er folkekirken, der har

Moderne lovsang i en moderne valgmenighed – fremtiden for Indre Mission? (Thisted Bykirke).

rykket sig omkring IM og derved presset bevægelsen ud på kanten.

Åbningen over for alternative menighedsformer har ikke ligefrem udløst en lavine; i januar 2018 opgav IM selv blot to valgmenigheder og tre frimenigheder som officielt tilknyttede. Der er dog en række initiativer undervejs rundt om i landet. I Thisted missionshus, der samler missionsfolk fra både byen og et stort opland, holdt man fra foråret 2015 tilkaldegudstjenester med henblik på at fastslå, om der var grundlag for en valgmenighed. Man valgte altså i første omgang mulighed 2 i hovedbestyrelsens anbefalinger fra 2012, men med en klar ambition om på sigt at nå videre til punkt 3. I oktober 2017 blev man så godkendt af Kirkeministeriet, og valgmenigheden »Thisted Bykirke« var en realitet.

Projektet i Thisted illustrerer samtidig en anden vigtig pointe: Bevægelsen væk fra folkekirken drives i høj grad af de unge. Allerede da sagen om de kvindelige præster i 1985 pressede formand John Ørum Jørgensen til at gå af, kom kritikken især fra den yngre del af baglandet,³¹ og de valg- og frimenigheder, der er blevet oprettet inden for missionsske miljøer siden 90'erne, er set alle enten udsprunget af det lokale IMU-arbejde eller har i hvert fald haft yngre ildsjæle som foregangsmænd – og ikke mindst -kvinder; det er nemlig også i høj grad kvinderne, der tager teten.

I Thisted Bykirke er det børnefamilierne, der dominerer, og de er ikke mindst drevet af utilfredshed med den lokale folkekirkes tilbud. Som én af initiativtagerne siger: »Går man i en folkekirke, kan man

Et typisk skriftsted, som de kan findes i stort set alle missionshuse.

ikke altid være sikker på, at man hører hele sandheden om, hvad der står i Bibelen, og hvad der er Guds ord».³²

IM står således over for en dobbelt udfordring i forhold til den yngre generation. Oprøret mod folkekirken er i høj grad de unges projekt og kan i sidste ende meget vel ende med et decideret brud, hvilket ikke alle nødvendigvis opfatter som en god ting. Samtidig betyder den øgede individualisering og nedbrydning af autoritetstro sammen med en voksende generationskløft inden for IM, at den socialisering, som i generationer har været afgørende for fastholdelsen af fællesskabets medlemmer, ikke længere har samme varige effekt som tidligere. Det er en generel tendens, at især unge troende i højere grad søger hen imod trofællesskaber, som de føler er skræddersyet

til dem, og hvor de netop får mulighed for at udfolde deres religiøsitet mere individuelt.³³

De unge missionsfolk føler ikke længere per automatik, at IM er det rette fællesskab for dem, bare fordi de er født ind i det – den horisontale dimension, det åndelige slægtskab, knager i fugerne, og uden alle tre ben at stå på kommer fællesskabet til at vakle. Uden et stabilt rekrutteringsgrundlag og en stærk socialisering er det spørgsmålet, om Indre Mission har en fremtid, i hvert fald i sin nuværende form.

Michael Riber Jørgensen.

Født 1981. Museumsinspektør ved Museum Thy.

Noter

- 1 Artiklen er en sammenfatning af forfatterens ph.d.-afhandling med samme titel (Jørgensen 2018).
- 2 Se fx Ettrup Larsen 2011.
- 3 Holt 1961, s. 100 og 189-190.
- 4 Jørgensen 2018, s. 339-342.
- 5 En udførlig beskrivelse af »den thy'ske krig« og konsekvenserne heraf findes i Holt 1961, s. 423-449. For en intern IM-tolkning af forløbet, se desuden Ettrup Larsen 2011, s. 120-122. For en ekstern tolkning, se fx Bisgaard 2011, s. 162-163.
- 6 Om N. P. Madsen, se Fogtmann 1997, Hede Madsen 2011, Munk Larsen 2015 og 2016b samt Olesen 1996, der meget udførligt analyserer den engelske indflydelse i Danmark.
- 7 Om Fiskercompagniet, se Hjorth Rasmussen 1972 og 1987. Om Vorupør i øvrigt, se Hjorth Rasmussen 2000a. Om Munk Poulsens person, se Hjorth Rasmussen 2000b.
- 8 Neimanas 1988. Om Neimanas i øvrigt, se Ettrup Larsen 1986, s. 163-169, og hans egne erindringer, Neimanas 2002.
- 9 Sørensen 2010, s. 48 (mine fremhævninger).
- 10 Balle-Petersen 1994.
- 11 For en mere udførlig behandling af subkulturelle navneskikke blandt både missionsfolk og grundtvigianere, se Balle-Petersen 1977.
- 12 Halbwachs 1992.
- 13 Jørgensen 2018, s. 143.
- 14 Clausen 2001, s. 100-101.
- 15 Fibiger 1921, s. 15.
- 16 Jørgensen 2018, s. 155.
- 17 Om omvendelses- eller vækkelsesbegrebet generelt, se Furseth og Repstad 2006 samt Bisgaard 2011.
- 18 Thybo 1923 og 1926.
- 19 Som påpeget af Bisgaard 2011, s. 166-168.

- 20 Jørgensen 2018, s. 160.
- 21 Balle-Petersen 1994, s. 24-25.
- 22 Jørgensen 2018, s. 162.
- 23 Jørgensen 2018, s. 163.
- 24 Sørensen 2010, s. 92-110.
- 25 Jørgensen 2018, s. 201-204.
- 26 Jørgensen 2018, s. 171.
- 27 Beck 1867.
- 28 Sørensen 2010, s. 92-110.
- 29 Munk-Larsen 2016a.
- 30 Holt 1961, s. 779.
- 31 Ettrup Larsen 2011, s. 335.
- 32 »Behov for at høre egne præster.« Thisted Dagblad 19.02.2015.
- 33 Ahlin og Krogsdal 2010.

Litteratur

- Ahlin, Lars og Iben Krogsdal 2012. »Indre Mission – et offer for den subjektive vending?« I: Thomsen og Borup (red.) 2012, s. 91-98.
- Balle-Petersen, Margaretha 1977. »Guds folk i Danmark.« *Folk og Kultur* 1977, s. 78-126.
- Balle-Petersen, Margaretha 1994. »The Imprint of Religion on Everyday Life. Some examples from revivalist settings.« I: Bringéus (red.) 1994, s. 19-26.
- Beck, Vilhelm 1867. *Fjorten prædikener. Erindring fra en missionsrejse i Jylland*. Middelfart: Claudius Madsen.
- Bisgaard, Else 2011. »Indre Mission i 150 år.« *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 2011, s. 161-172.
- Bringéus, Nils-Arvid (red.) 1994. *Religion in Everyday Life*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie og Antikvitets Akademien.
- Clausen, Egon 2001. *Guds knaldepisk – de helliges høvding. Vilhelm Beck – en biografi*. København: Gyldendal.
- Larsen, Kurt Ettrup 1986. *Indre Mission i ny tid*. Fredericia: Lohse.
- Larsen, Kurt Ettrup 2011. *En bevægelse i bevægelse. Indre Mission i Danmark 1861-2011*. Fredericia: Lohse.
- Fibiger, A. 1921. *Ebenezer. Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark gennem 60 Aar*. København: Lohse.
- Fogtmann, Chr. P. 1997. »Vækkelse og helliggørelse rejste brænding i Vorupør.« *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1997, s. 25-36.
- Furseth, Inger og Pål Repstad 2006. *An Introduction to the Sociology of Religion. Classical and Contemporary Perspectives*. Farnham: Ashgate.
- Halbwachs, Maurice 1992. *On Collective Memory. The Social Frameworks of Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Haue, Harry og Michael Tolstrup (red.) 2011. *Folkelige bevægelser i Danmark. Selvmyndiggørelse og samfundsengagement*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hede Madsen, Mathias 2011. »De troende skal også omvendes. N. P. Madsen: Karismaens magt og begrænsninger i Indre Mission.« I: Haue og Tolstrup (red.) 2011, s. 119-146.
- Hjorth Rasmussen, Alan 1972. »Vorupør Fiskerkompagni. Et indremissionsk kollektiv omkring århundredskiftet.« *Folk og Kultur* 1972, s. 65-84.
- Hjorth Rasmussen, Alan 1987. *Vi er alle mennesker... Skildringer af Fiskercompagniets baggrund og virke i Vorupør 1887-1987*. Thisted: Sparekassen Thy.
- Hjorth Rasmussen, Alan 2000a. *De skabte et samfund... Glimt af udviklingen i Vorupør gennem 150 år*. Thisted: Museet for Thy og Vester Hanherred.
- Hjorth Rasmussen, Alan 2000b. »Foregangsmanden Jens Munk Poulsen, Vorupør.« *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 2000, s. 7-20.
- Holt, Paul 1961. *Kirkelig Forening for den Indre Mission I Danmark gennem 100 år*. København: Lohse.
- Jørgensen, Michael Riber 2018. *Fællesskab i forandring. Indre Mission, identitet og interaktion – set fra Thy*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet.
- Munk Larsen, Jimmy 2015. »Strandvagt i Vorupør.« *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 2015, s. 63-72.
- Munk Larsen, Jimmy 2016a. *Begravet i klitten – Vorupør gamle kirkegård*. Thisted: Museum Thy 2016.
- Munk Larsen, Jimmy 2016b. »Brødrekærlighed i 100 år.« *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 2016, s. 125-134.
- Neimanas, Herbert 1988. *I Guds hånd*. Tølløse: Agape.
- Neimanas, Herbert 2002. *Flugten og andre erindringer*. Tølløse: Agape.
- Olesen, Elith 1996. *De frigjorte og trællefolket. Amerikansk-engelsk indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900*. Frederiksberg: Anis.
- Sørensen, Ib 2010. *Leg med ilden. Pentekostale trosfællesskaber og problematiske omverdensrelationer*. Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet.
- Thomsen, Marie og Jørn Borup (red.) 2012. *Samtidsreligion – levende religion i en foranderlig verden*. Højbjerg: Univers.
- Thybo, Jens 1923-1926. *Kun god er Gud. Skildringer af Menighedslivets Opvaagnen i Thy, bd. I-II*. København: O. Lohse.
- Fotos: Hvor ikke andet er anført, stammer illustrationer fra Museum Thys samling, som er fotograferet af Klaus Madsen.